

Mig äger ingen

Åsa Linderborg

Atlas

Andra böcker av Åsa Linderborg

Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000 (doktorsavhandling), Atlas 2001

Bilden av Sveriges historia (tillsammans med Marika Hedin och Torbjörn Nilsson), Wahlström & Widstrand 2005

Det är rätt att göra motstånd. Kriget och terrorn från Bush till

Bodström (tillsammans med Erik Wijk), Karneval förlag 2006

Bokförlaget Atlas är en del av Arenagruppen, den radikala sfär som även består av tidskriften Arena, tankesmedjan Agora, seminarieverksamheten Arena Program och Media i Fokus.

Bokförlaget Atlas
Drottninggatan 83
111 60 Stockholm
www.arenagruppen.se

© Åsa Linderborg och Bokförlaget Atlas 2007
Omslag och grafisk form: Jesper Weithz/Revoluform
Omslagsfoto: Tanja Linderborg
Författarfoto: Ulla Montan
Tryck: Scandbook, Falun 2007
ISBN: 978-91-7389-226-1

Pappas plånbok är stor som en handflata, svart och lätt böjd efter ett liv i bakfickan. Den har börjat ge efter lite i sömmarna och är tung, trots att den nästan är tom. I sedelfacket ligger ingenting, i myntfickan arton kronor och femtio öre.

Bakom patientbrickan trängs ett checkhäfte från Nordbanken och ett medlemskort för Metall avdelning 20. Ett skrynkligt tidningsurklipp med statistik över Västerås Sportklubbs bandyframgångar, ett ensamt frimärke med kungen på. I ett av facken gömmer sig ett splitter nytt bankomatkort, inlindad i en lapp med ordet lall och en sifferkod. Det är 99 kronor på kontot. När pappa dog hade han elva dagar kvar till nästa a-kassa.

Där ligger också ett litet noteringshäfte för bankärenden som pappa antecknat telefonnummer i. På den första raden står det Åsa och mitt hemnummer. Under med lite kraftigare filtpenna har han skrivit sprit och ett telefonnummer han fyllt i flera gånger. Därefter följer hans storsyster Majken och de andra syskonen, även dem han aldrig skulle fått för sig att ringa. Bästa vännerna Börje och Berit. Sedan en lång rad nummer till Smolken, Skallen, Buster, Ormen, Hoffa, Babben, Blomma, Bella och Britta med rattarna. Lika

prydligt antecknad står mammas syster Nina, som han inte träffat på många år.

På id-kortet står det Leif Boris Andersson, född den 15 februari 1941. Fotot är bra, jag ser att det är han.

På sjuttioalet, när jag var barn, var Västerås Sveriges sjätte största stad. Var tredje invånare fick sin utkomst från Asea. De flesta arbetade där hela livet. Fabrikerna låg mitt i centrum, enorma tegelbyggnader som slukade människor. Mimerfabriken upptog ett stort kvarter och längre bort på samma gata låg Punkt, stans största varuhus.

Strax efter klockan fyra på eftermiddagen ljud sirenen och de väldiga grindarna öppnades för hundratals cyklande metallarbetare – Aseaströmmen. Det tog inte många minuter att tömma den stora arbetsplatsen. Tätt, tätt gjorde hundratals män och några kvinnor i sjalett sällskap den första biten av Stora gatan innan de skingrades för att ses igen nästa morgon klockan sju. De flesta infödda västeråsare men många med namn från Italien, Grekland, Jugoslavien och Finland. Lite senare var det dags för tjänstemännen i det stora vackert blåskiftande glashuset bredvid att gränsla sina cyklar.

Pappa jobbade på Metallverken i kvarteret Kopparlunden. Metallverken låg också mitt i stan men bestod av låga längor i ljust tegel med skorstenar och sågtandade tak. Där tillverkades aluminium- och kopparprodukter men pappa var hårdare och arbetade med stål som hettades upp i ugnar där tem-

peraturen nådde mer än tusen grader. Som en modern smed ungefär, förklarade han när jag frågade, men jag tänkte hellre på honom som en draktämjare. Med list, mod och oändlig skicklighet vågade han varje morgon närma sig drakarna i Kopparlunden, som låg med sina sicksackryggar och suckade ut rök över staden. De har sovit oroligt hela natten och först när Pappa Draktämjaren kommer lugnar de ner sig och öppnar snällt upp sina brinnande inre.

Sex minuter över fyra stämplade pappa ut och anslöt sig till Aseaströmmen. Det tog honom bara några minuter att cykla till daghemmet på Viksäng där jag väntade honom.

Jag blev glad när jag hörde honom öppna ytterdörren och torka av skorna på mattan i tamburen. Ingen annan förälder var så noggrann. Han sa att det bara var patrasck och överklass som inte rengjorde fötterna innan de klev in någonstans. Jag sprang fram och kramade om hans ben, kände kylan från den gröna nylonparkasen.

– Hej gummelumman, fint att se dig!

Han klappade mig på huvudet och jag drog in svettlukten, cigarettröken och pilsnerdoften. Visade honom teckningarna jag gjort; varje dag prinsessor i brudklänning med diadem och klackskor.

Utanför dagis stod pappas blå Crescent. Han satte mig på pakethållaren och trampade oss till farmor och farfar som väntade med mat i köket med de svagt ljusblå köksluckorna.

Vägen gick förbi Viksängs låga hyreshus, över en långsmal äng med skogsdungar och genom ett tyst kvarter med små och stora villor och välskötta rhododendronträdgårdar ingen tycktes vilja vistas i.

Farmor och farfar bodde på Björkgatan 14 i Södra Skiljebo. Farfar hade byggt den röda tegelkåken själv på kvällar och helger efter dagsverket på Metallverken tack vare de billiga bygglån Metallarbetareförbundet erbjöd sina medlemmar efter kriget. Hela Västerås var full av liknande kåkar som till ytan gjorde staden lika stor som Malmö.

På bottenvåningen hade farmor och farfar varsitt rum, farfar det med teven i. Ovanför hans säng hängde en tavla med en kvinna i brandgul bikini. Hon ligger i vattenbrynet, har långt svart hår och ler mot betraktaren. Farmor var arg på tavlan men farfar tyckte att den påminde om henne när hon var ung. Innan Bojans pattar gick att vika ihop som man viker pannkakor.

Finrummet rymde skänk, matsalsmöbel och soffgrupp. Kristallkrona med blå glasmanschetter och stearinljus som aldrig tändes, gulnade av åren. Där inne var vi bara på julafton och bemarkelsedagar. All annan tid tillbringade vi i det lilla köket.

På övervåningen bodde Olle, som också jobbade på Metallverken, och hans hustru Märta. Där under snedtaket vilade en behärskad sorg över barnlöshet ingen pratade om.

I garaget stod farfars segelbåt om vintrarna, i källaren fanns hundratals verktyg och fiskedonen. Den stora trädgården var till hälften skog med björkar och ängsblommor som påminde om att Skiljebo var ett nybyggarområde där det för inte så länge sedan betat kor.

Farmor ägnade timmar åt att laga mat hon visste att pappa tyckte om. Köttsockpa med klomp, kalops, kådolmar, fläskkorp, dillkött, ärtsoppa och pannkaka, stekt salt sill, strömming, pepparrotskött, rotmos med fläsklägg, isterband. Ett par gånger i veckan var det gös eller abborre som farfar tagit upp ur Mälaren, mer sällan gädda. Potatis och rotfrukter, aldrig en grönsak. Köttet serverades kokt, fisken stekt. Kryddorna rymdes i en liten plastlåda: mejram, kanel, vitpeppar och kryddpeppar. Farmor använde kryddpeppar till allting. Jag matstreckade i långa perioder och åt bara stuvade makaroner eller pannkaka, med sur rårörd lingonsylt, som farmor tålmodigt ställde sig att göra när jag truligt skakade på huvudet över hennes grytor.

Pappa var på vrången så länge vi var där. Han åt oftast med jackan på – att ta av sig skorna var det aldrig tal om här – för att markera att han egentligen inte ville, inte borde, vara där. Han satt framåtlutad över tallriken och torkade sig i ansiktet,

på halsen och i nacken med en handduk farmor räckte honom. Ännu ett par timmar efter jobbet svettades han efter en dag med de varma härdarugnarna. Ibland var svetten för snabb och droppade från näsan eller hakan ner på tallriken och fick såsen att skära sig för en sekund innan han blandade runt saltdropparna med gaffeln.

Han satt tyst. Tiltalade farmor eller farfar honom fräste han något till svar de inte kunde tolka. Det var bara om jag sa något som han tittade upp.

– Säger du det, gumman.

Allt man hörde var hur pappas bestick gick över tallriken. Köksklockans tickande. Det uråldriga kylskåpet som brummande stod och drog ström. Möjligen klagade han över att pepparrotssåsen var för tam – den skulle stå upp som två spjut i näsborrarna – eller att rotmoset var för blött. Lättölen drack han snabbt.

Farmor satt inte med vid bordet, hon stod vid diskbänken och var uppmärksam på oss andra. När vi var klara tog hon en bit hårt tunnbröd och ett glas skummjölks som dröjde sig kvar på de tunna, rödblå läpparna. De pinniga benen lade hon upp på en stol, på fötterna satt tossor av restgarn.

– Det var gott riktigt, sa hon och tog en bit av min blöta pannkaka, som marmoreras av den vattniga lingonsylten.

Varje måltid avslutades med samma konstaterande: Bintje är bästa potatisen! Godaste fläskkorven sålde Konsum. Man skulle helst handla på kooperationen, det hade ju bara blivit så

förbannat dyrt. Det skiljer tjugofem öre på kilot! meddelade farfar, som inte längre orkade odla sin egen potatis, uppbragt.

Farfar hette Karl men kallades ömsint för Kalle Baddare eftersom han gärna skarvade när han berättade något. Som den morgonen han tog upp tjugo gösar med bara händerna. Han slängde tillbaka alla utom en av hänsyn till farmor. Ingen människa kan ju ta vara på så mycket fisk.

Han tog sats några sekunder innan han började prata. Munnen öppnades och stängdes likt en fisk på land, tungan smackade lätt, adamsäpplet guppade under den knottriga huden över hans smala hals. De pigga gråblå ögonen rörde sig fram och tillbaka, pannan var lätt rynkad. Han funderade. Sedan kom det något:

– Jo förstår du, jag var Sveriges första fotbollsproffs. Jag var så styv på att göra mål att jag fick betalt för varje balja. Det blev många sköna slantar må du tro, som jag sen dela lika med dom andra i laget. Sveriges första fotbollsproffs! Tror du mig inte, jänta?

Historien om när han satte Gunnar Sträng på plats i Folkets Park blev djärvare för varje gång. I den första och inte alls osannolika berättelsen hade farfar ifrågasatt något Sträng sagt och fått dånande applåder från de andra i publiken. I en senare version hade Sträng sagt, att ja, herru Kalle Andersson, det där har du förbannat rätt i! De sista gångerna jag hörde historien påstod farfar att han tryckt upp Sträng mot väggen och

blivit folkparkens hjälte – likt den elaka katten Måns lomma-
de finansministern förnedrad och utskrattad i väg med svan-
sen mellan benen.

Berättelserna om hans far, som han aldrig träffat, var av två
slag. I den ena hade farsan smittat hela Hubbo med syfilis och
sedan dragit till Stockholm, där farfar i vuxen ålder sökte upp
honom med ett slag på käften. I den andra hade han flyttat till
USA och dödats i ett saloonslagsmål.

På farfars nattduksbord låg stadigt en trave *Bill & Ben* som
Olle köpte i kiosken vid Stockholmsvägen.

Farfars fantasier hindrade honom inte från att vara en
hederlig människa som självklart hjälpte till om någon bad
honom. En pensionerad skötsam arbetare med fysionomi som
som vore han skapad av Döderhultarn. Senig, långa armar,
stora händer och en lätt framåtlutande gång. När han gick såg
det ut som om fötterna nystade garn. Det smala ansiktet med
den lite spetsiga näsan var påfallande likt Marcus Wallenbergs.
När jag påtalade det en gång blixtrade det till i hans gammel-
mansögon. Han tog sats med munnen, tänkte några sekunder
och drog sedan en historia ingen av oss hört förut:

– Hooonom träffa jag en gång. Han sa till mig: Karl Anders-
son, du är den styvaste på hela Metallverken! Utan dig klarar
vi oss inte! Så sa han. Vet du vad jag svara? Jo, jag sa, hörnu
Marcus Wallenberg, du är den styvaste av alla kapitalister,
men utan dig klarar vi oss alldeles utmärkt. Så sa jag t'en. Tror
du mig inte, jänta?

Äh! sa farmor varje gång. Om hon ens lyssnade. De vuxna hade slutat göra det för länge sedan, men jag samlade på farfars historier. Trädde dem likt indianpärlor på resårtråd. Farmor hette Ingeborg men kallades för Bojan. Hon var rund med krusat grått hår, kinder spräckliga av tunna röda blodkärl och åderbräck tjocka som lakritsremmar. Jag tänkte på henne som äggmazarinerna moster Nina bakade till jul; kissgula, söta och himmelskt goda.

Hon var sällan arg eller bekymrad. Aldrig stressad.

Det sades att farmor varit oemotståndligt vacker med långt mörkt, lockigt hår som kom sig av det sensuella vallonblodet från Skultuna bruk. Nu hasade hon omkring i mörkblå klänning, förkläde, tjocka beiga nylonstrumpor hon hjälpligt fäste med strumpeband, och spred en vag doft av urin. De rödkantade ögonen rann ständigt och näsan kurerades utan framgång med Vicks inhalator. Löständerna låg i knivlådan eller i ett vattenglas på diskbänken. Det bleka kokkaffet drack hon på bit och fat, till pannkakorna åt hon sill. Årsbarn med farfar, född 1899.

De blev föräldrar första gången när de var arton och därefter följde ytterligare sex barn. Pappa var yngst.

– Släng in han bland dom andra! skämtade farfar när farmor för sista gången kom hem från BB.

I själva verket behandlades pappa som om han var målet med tjugofyra års barnalstrande, även om ingen var planerad. Allra minst han.

I decennier hade farmor lappat och lagat, bakat och bykat, sytt och stickat, städlat och skurat, kokat och mosat, sysselsatt och nattat barn och barnbarn. En av tiotusentalstals hemmafruar som höll arbetskraften vid liv åt stadens omättligen industrier och fostrade nya kullar. Ett geni på att få vardagen med alla barn att gå ihop på en metallarbetarlön.

Ingen har snällare morsa än jag, brukade pappa säga. Han var ofta irriterad på farfar men sa inte ett ord om farmor. Han bara kommenterade det där med att hon nog var lite väl lollig i huvudet. Farmor läste inte en bok i hela sitt liv och mycket som stod i Länsan var henne alltför komplicerat. Hon tillhörde den generation kvinnor som aldrig fick någon chans till utbildning eller förkovran och det märktes. Så tvekade hon om jorden var rund eller platt men om jag hade tur kunde hon berätta om alla tomtar och vättar hon sett i skogarna runt sitt föräldrahem. Sådant pratade hon inte om när någon man var i närheten.

Både pappa och farmor hävdade att de ägde ett sjätte sinne som gav dem föränningar om kommande besök, sjukdomar och dödsfall. För farmor var detta sinne inget att orda om men för pappa var det något alldeles märkvärdigt. Det hade gått i arv från farmor till honom och sedan till mig, påstod han, men inte till något av hans syskon och deras barn.

– Nej, nej, för fan, det förstår du ju själv, inte till de där imbecilla tattarna!

Efter maten sprang jag upp på övervåningen och köpte ett par cigaretter för en krona. Olle låg i soffan och tittade på teve när jag sträckte fram min hand med de två femtioöringarna. Märta, kortklippt, glosögd av struma och med glest mellan tänderna, log glatt när hon såg mig men hon hade aldrig något att bjuda på. Hon frågade om jag ville stanna och rita lite, men jag sa att pappa väntade. Jag tyckte om henne, men hon hade svårt att konkurrera med alla andra kvinnor i släkten som också gärna tog hand om mig.

När jag kom ner igen öppnade farfar förtjust det minimala frysfacket i kylskåpet och tog fram en Igloo. Jag kröp upp i pappas knä för att äta glassen men han var för het att orka ha mig där och bad mig gå ner. När jag blev stor nog för kortspel tog jag ett parti kasino med farfar.

– Tabbe!

– Vad tog du med för kort? Knekt? Är sju plus sex elva?

– Va? Sir'u jänta, jag trodde det var en kung!

När vi spelat klart ville farfar sjunga: *Vedholm och Tjocka Lasse, Karl-Herman och jag – Herman och jag – spelte på krogen Snuvan vareviga dag – eviga dag ...* Jag sjöng med i refrängen – *Handklaver och klarinett ska det va', tjo tjim och inget annat* – lite osäker på om han inte helst uppträdde själv. Han ville klämma i men den gamla hesa rösten klarade inte längre melodier och hade svårt att följa min intensiva barnröst som sjöng utan förståelse för alla ord.

Pappa fimpade den första cigaretten på tallriken och tände

den andra. Han rätade upp sig på stolen, sträckte på ryggen. Nu kunde det hända att han orkade höra när farfar redogjorde för alla tvåkilosabborrar han dragit upp under dagen bara för att ge dem till tacksamt folk han mötte på vägen hem. Farmor frågade hur jag haft det på barnträdgården.

– Det heter dagis, farmor!

Hon sa overall också, som det stavades. Och pinka, inte kissa. Hon kallade mig för sin lilla sockerpulla och jag kröp ihop av genans. Pulla. Inget ord var fulare.

När det var dags att åka fick jag en Dajm eller Japp.

– Morsan, har du nån lall? viskade pappa.

Farmor hade så gott som alltid en tia – eller en hel femtiolapp – gömd i förklädesfickan. Hon stack till honom sedeln i tron att farfar inte märkte något. Det hände att pappa irriterat markerade att han behövde mer och då fick han det. I sällsynta fall viskade hon att han var tvungen att vänta till torsdag, när folkpensionen kom. Hon gav mig en femma som pappa blängde lite avundsjukt på eller också tog farfar upp sin lilla svarta pluska och skramlade fram några mynt. Det hände att han också gav pappa pengar, med en uppfordrande min jag aldrig såg hos farmor.

– Fryser du inte jänta? frågade de när vi lade handen på dörrhandtaget.

– Nej! Jag fryser inte!

– Du måste ha något att sitta på, jänta, annars fryser du! Ta Länsan!

Vestmanlands Läns Tidning gled runt under mig på paket-hållaren. Jag var liten som en loppa, hade ingen tyngd alls som kunde få den att ligga still.

Alla kvällar var likadana, om det inte var precis efter löning. Då behövde vi inte farmor och farfar på flera dagar.

Besöken på Björkgatan var inte långa, maten stod framme när vi kom och vi åt snabbt. Pappa ville därifrån så fort han kunde.